

Said Nursî'nin İfade Özgürlüğüne Yaklaşımının Günümüz İnsan Hakları Metinleri Bağlamında İncelemesi

An Analysis of Said Nursî's Approach to
Freedom of Expression in the Context of
Contemporary Human Rights Texts

Ahmet Said AYDİL

Özet

Günümüzde insan hakları sözleşmeleri ve belgelerinde ve birçok ülkenin anayasasında ifade özgürlüğü garanti altına alınmaktadır. Makalemizde Said Nursî'nin ifade özgürlüğüne yaklaşımı günümüz İnsan Hakları metinleri bağlamında incelenecektir. Çalışmanın ilk bölümünde insan haklarıyla ilgili çeşitli belgelerde ifade özgürlüğüne ne şekilde yer verildiği ve bu bağlamda önemli mahkeme kararları ve diğer önemli belgeler incelenecektir. İkinci bölümde Said Nursî'nin eserlerinden ve mahkeme savunmalarından ifade özgürlüğüne yaklaşımı analiz edilerek ortaya koyulacak ve günümüz insan hakları metinleri bağlamında mukayeseye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları Metinleri, İnsan Hakları, İfade Özgürlüğü, Basın, Ayrımcılık Yasası, Çoğulculuk, Demokrasi

Abstract

Today, freedom of expression is guaranteed in human rights treaties and documents and in the constitutions of many countries. In our article, Said Nursi's approach to freedom of expression will be examined in the context of today's Human Rights texts. In the first part of the study, how freedom of expression is included in various documents related to human rights and in this context, important court decisions and other important documents will be examined. In the second part, Said Nursi's approach to freedom of expression in his works and court defenses will be analyzed and compared in the context of today's human rights texts.

Key Words: Human Rights Texts, Human Rights, Freedom of Expression, Press, Prohibition of Discrimination, Pluralism, Democracy

Giriş ve Yöntem

İkinci Dünya Savaşının getirdiği yıkım ve o süreçte işlenen insanlık suçlarının ardından devletlerarası kalıcı barışın sağlanması ve bireylerin devletler karşısında haklarının güvence altına alınması için çalışmalar başlamıştı. Bu süreçte ortaya çıkan ve tüm devletler için bağlayıcı olan Birleşmiş Milletler Şartında yer alan “insan hakları” ve “temel özgürlükler” gibi ifadeleri tanımlayan ve onların içerikleri hakkında rehberlik edecek bir belgeye daha ihtiyaç duyulmuştu. Henüz 1948’de tüm devletlerin mutabık olduğu, bağlayıcı bir insan hakları sözleşmesi imzalamak mümkün değildi. Savaş sonrası dünyada Avrupa kıtasının gücü uzun yıllar süren hâkimiyeti sonrası sona ermiş ve dünya ABD ve Sovyetler Birliği arasında iki kutba bölünmüştü. ABD sivil ve politik haklardan oluşan bir metinde ısrar ederken Sovyetler Birliği kültürel ve ekonomik hakların merkezde olduğu bir sözleşme arzuluyordu. Bu tartışmalar arasında ortaya çıkacak olan İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (İHEB) Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmişti yani bağlayıcı bir metin olmamıştı. Yine de bu beyanname insan haklarının gelişimi için çok önemli bir belge olmuş ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) başta olmak üzere kendinden sonra gelen birçok insan hakları metnine ilham kaynağı olmuştur.

Makalemizin konusu olan ifade özgürlüğü İHEB’nin 19. maddesinde şöyle düzenlenmiştir: “Her ferдин fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir.”

İfade özgürlüğü Antik Yunanistan’a kadar takip edilebilen bir geçmişe sahip olan bir haktır. Milattan önce 6. ila 5. Yüzyıl aralarında, Atina demokrasisinin ilkelerinden biri olarak da ortaya koyulmuş olan ifade özgürlüğünün önemi, tarihin önemli geçiş dönemlerinde de sık sık vurgulanmıştır.⁽¹⁾ 1689 Haklar Bildirgesi ve 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi gibi insan hakları açısından son derece önemli olan belgeler incelendiğinde de ifade özgürlüğünün tarihten günümüze gelişerek sürdüğü ve öneminin her dönem vurgulandığı görülmektedir. Günümüzde insan hakları sözleşmeleri ve belgelerinde ve birçok ülkenin anayasasında ifade özgürlüğü garantisi altına alınmaktadır.

Makalemizde Said Nursi’nin ifade özgürlüğüne yaklaşımı günümüz İnsan Hakları metinleri bağlamında incelenecektir. Ancak sık tekrara düşmekten kaçınmak için mevcut tüm insan hakları sözleşmeleri ve metinlerinden yararlanmak yerine kapsamı veya hukuk sistemimizdeki önemleri sebebiyle makalemizde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinden faydalanma yoluna gidilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde bu belgelerde ifade özgürlüğüne ne şekilde yer verildiği ve bu bağlamda önemli mahkeme kararları ve diğer önemli belgeler incelenecektir. İkinci bölümde Said Nursi’nin eserlerinden ve mahkeme savunmalarından ifade özgürlüğüne yaklaşımı

“Her ferдин fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir.”

1 Britannica, The Athenian ideal of freespcech of Socrates, erişim: 21.03.2022, <https://www.britannica.com/biography/Socrates/additional-info#history>.

*İfade özgürlüğü
yalnızca
çoğunluğun kabul
ettiği fikirler ve
bilgiler için değil,
aynı zamanda
toplumun bir
kısını rahatsız
eden ve hatta
şoke edenleri de
kapsamaktadır.*

analiz edilerek ortaya koyulacak ve günümüz insan hakları metinleri bağlamında mukayeseye tabi tutulacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 10. maddesi herkesin ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğunu ifade eder.⁽²⁾ Ayrıca bu hak, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve verme özgürlüğünü de kapsar. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kararlarında, ifade özgürlüğünden demokratik bir toplumda olmazsa olmaz bir hak olarak bahsetmiş ve her bireyin kişisel gelişimini sağlayabilmesi için en temel erklerden biri olarak o toplumda ifade özgürlüğünün temini gerektiğini dile getirmiştir.⁽³⁾

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarında 10. maddenin kapsamını geniş yorumlamaktadır. İfade özgürlüğü yalnızca çoğunluğun kabul ettiği fikirler ve bilgiler için değil, aynı zamanda toplumun bir kısmını rahatsız eden ve hatta şoke edenleri de kapsamaktadır.⁽⁴⁾

AİHS'nin 10. maddesinin 2. fıkrasında ifade özgürlüğünün, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması nedenleriyle yasayla öngörülme şartıyla kısıtlanabileceği ifade edilmiştir. İlk bakışta sayılan gerekçelerin bir kısmının (kamu düzeni, ulusal güvenlik gibi) anlamlarının belirsizliği dolayısıyla kısıtlamaların keyfiliklerinin ve genişliğinin önünün açık olduğu düşünülebilir. Bu sebeple AİHM, içtihatlarında, her ne kadar kısıtlamaların gerekliliği ve demokratik toplum yapısına uygunluğu konusunda üye devletlere takdir payı bıraksa da, kısıtlamanın 10. madde tarafından korunan ifade özgürlüğü ile uzlaştırılabilir olup olmadığı konusunda nihai kararı verme yetkisine sahip olduğu için devletlerin yaptıkları kısıtlamaların gerekliliğini mahkemeyi tatmin edici kanıtlarla ispatlamasını zorunlu tutmaktadır.⁽⁵⁾

10. maddenin birinci fıkrasında aynı zamanda ifade özgürlüğüne kamu makamlarının müdahale etmemesi gerektiği ifade edilmektedir. AİHM, kararlarında bu negatif yükümlülüğün yanı sıra devletlerin ifade özgürlüğünü koruma görevi olduğuna yani bu bağlamda pozitif yükümlülüğü olduğuna da hükmetmiştir.⁽⁶⁾ Bunlar basın mensuplarını koruyucu yasaların çıkarılıp bunların tarafsızca uygulanması veya ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini iddia eden bireylere haklarını arayabilmeleri için yeterli idari ve yargısal imkânları sağlamak olabilir.

2 AİHS 10. Madde: 1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir. 2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılmasına, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.

3 AİHM, Handyside v. Birleşik Krallık, 5493/72, 7 Aralık 1976, p.49.

4 a.g.e.

5 AİHM, Stoll v. İsviçre, 69698/01, 10 Aralık 2007, p.101.

6 AİHM, Fuentes Bobo v. İspanya, 39293/98, 29 Şubat 2000, p.38.

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (KSHUS)

KSHUS 1966'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilip yürürlüğe giren bağlayıcı bir sözleşmedir.⁽⁷⁾ KSHUS 19. maddesi içerik olarak neredeyse AİHS 10. maddesinin aynısıdır.⁽⁸⁾ KSHUS aynı zamanda BM İnsan Hakları Komitesini (İHK) kurmuştur ve Komite, sözleşme üyesi devletlerden Komite'nin yetkisini tanıyanlarının vatandaşlarından bireysel başvuru kabul etmektedir.⁽⁹⁾ İHK 2011 Temmuzunda yayınladığı 34. Genel Yorumunda ifade özgürlüğünün diğer insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasında anahtar rol oynadığını belirtmiştir.⁽¹⁰⁾

Hem KSHUS hem de AİHS ifade özgürlüğü kapsamında basının toplumlarda hak ihlallerinin ortaya çıkarılması ve bireylerin bilgilendirilmesi gibi işlevleriyle bir denetleme mekanizması görevi gördüğünü dile getirmektedir. Hatta AİHM içtihatlarında basın için "bekçi köpeği" benzetmesi yapmakta ve basına yapılacak kısıtlamaların ancak demokratik bir toplum yapısına uyumlu olan gerekliliklerle sınırlı kalması gerektiğini belirtmiştir.⁽¹¹⁾ Aynı zamanda günümüzde sivil toplum örgütleri, akademisyenler ve araştırmacı yazarların da bu bağlamda basınla aynı kategoride değerlendirildiği görülmektedir. AİHM'nin bu yaklaşımı benimsediği kararları mevcuttur.⁽¹²⁾ Özellikle sivil toplum örgütleri buldukları toplumda gerçekleşen hak ihlallerinin ortaya çıkarılıp duyurulması, kamu otoritelerinin aksiyonlarının halk tarafından denetlenmesi gibi çok önemli işlevlere sahip olduğu ve onların ifade özgürlüğünü sınırlandırmak toplumu derinden etkileyeceği için yalnızca istisnai hallerde bu yola başvurulmalıdır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi

Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nin 11. maddesi⁽¹³⁾ yukarıda sözünü ettiğimiz sözleşmelere benzer şekilde ifade özgürlüğünü düzenlemiş ve ek olarak medya organlarının özgürlüğüne ve plüralizmine (çoğulculuğuna) saygı duyulacağı belirtilerek ifade özgürlüğü kapsamında basının önemi tekrar vurgulanmıştır. Bu doğrultuda Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi 2014'de yayınladığı bir yönergede ifade özgürlüğünün internet

İHK 2011 Temmuzunda yayınladığı 34. Genel Yorumunda ifade özgürlüğünün diğer insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasında anahtar rol oynadığını belirtmiştir.

7 1966'da Birleşmiş Milletler genel kurulunda iki ayrı insan hakları sözleşmesi onaylanmıştır. Diğer sözleşme Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesidir. Bunun gerekçesi o dönemlerde Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletlerinin ideolojik çekişmesidir. Daha fazla bilgi için: <https://legal.un.org/avl/ha/iccpr/iccpr.html>.

8 KSHUS 19. madde:

1. Herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı vardır.
2. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşüncüyü arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir.

9 İHK'nın bireysel başvurular hakkında bildirdiği görüşler bağlayıcı değildir. Yine de devletlerin repütasyonuna (uluslararası itibarına) etkisi açısından siyasi önemleri yüksektir. Ayrıca tarihsel olarak, görüşleri bağlayıcı kabul edilmese bile, bireysel başvuru kabul eden bir uluslararası insan hakları komitesinin varlığı çok önemli bir adımdır.

10 UNHRC, CCPR General comment No. 34 Article 19: Freedoms of opinion and expression, 12 Eylül 2011, CCPR/C/GC/34, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>.

11 AİHM, Pedersen ve Baadsgaard v. Danimarka, 49017/99, 17 Aralık 2004, p.71.

12 AİHM, Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve Diğerleri v. Bosna Hersek, 17224/11, 27 Haziran 2017, p.86.

13 1. Herkes, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlarla kısıtlanmaksızın bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü içerir.
2. Basının özgürlüğü ve çoğulculuğuna saygı gösterilmelidir.

*Said Nursî
ömrü boyunca bu
coğrafyanın son
yüz yirmi yılda
yaşadığı en önemli
ve çalkantılı geçiş
dönemlerine şahit
olmuştur.*

ortamında da temin edilmesinin önemini ortaya koymuş ve toplumlarda demokrasi, hukukun üstünlüğü, barış, istikrar, sürdürülebilir kapsayıcı kalkınma ve halkın kamu işlerine katılımı için ifade özgürlüğünün bir şart olduğuna dikkat çekmiştir.⁽¹⁴⁾

Said Nursî ve İfade Özgürlüğü

Said Nursî ömrü boyunca bu coğrafyanın son yüz yirmi yılda yaşadığı en önemli ve çalkantılı geçiş dönemlerine şahit olmuştur. Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet rejimine geçiş süreci, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, Cumhuriyetin ilanı, tek parti dönemi ve son olarak da çok partili döneme tanıklık etmiş ve hepsinde de özgürlük/hürriyet bağlamında tarihe, eserleri ve mahkeme tutanakları gibi vesilelerle, çok önemli notlar düşmüştür. Bunların merkezinde çoğu zaman bu makalede inceleyeceğimiz husus olan ifade ve vicdan özgürlüğü yatmaktadır.

Said Nursî eserlerinde fikir hürriyeti ve ifade hürriyetini beraber işlemiş ve bu hakların birbirinden ayrılmaz olduğunu dile getirmiştir. Şüphesiz salt düşünce yalnızca sahibinde kalacağı için düşüncenin dışı vurumunun da dış müdahalelerden korunması şarttır. Said Nursî düşüncelerin yayılması, tartışılması ve eleştirilmesi gibi bireyler ve topluluklar arası etkileşimlerin kişisel ve toplumsal gelişim için de olmazsa olmaz olduğunu dile getirmiş ve bunun ancak hür bir atmosferde başarılı olacağını savunmuştur.⁽¹⁵⁾ Günümüzde Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi organlarının da sık sık dile getirdiği gibi ifade özgürlüğü yalnızca demokrasi ve hukuk meseleleri olmaktan öte sürdürülebilir kapsayıcı kalkınma ve topluluklar arası barış gibi hususlarla da iç içedir.

Said Nursî'ye göre her türlü düşünce ve ifadeye, bunlar şiddet olaylarına veya birey haklarına tecavüze dönüşmediği sürece, özgürlük tanınmalıdır. Kendisi bu konuda eserlerinde şöyle söylemiştir: "Hürriyet-i fikir ve serbestiyet-i vicdan düsturu ile Risale-i Nur'un bir kısım şakirdleri; idareye dokunmamak şartıyla rejim ve usûlünüzü ilmen kabul etmezse ve muhalif amel etse hattâ rejimin sahibine adavet etse, onlara kanunen ilişilmez."⁽¹⁶⁾ Bu yaklaşım yukarıda da sözünü ettiğimiz, AİHM'in ifade özgürlüğünün kapsamı açısından çok önemli olan Hanyside v. Birleşik Krallık kararıyla tam anlamıyla örtüşmektedir. AİHM bu kararında ifade özgürlüğünün kapsamının bu denli geniş tutulmasına gerekçe olarak demokratik bir toplumda böyle bir yaklaşımın şart olduğundan söz etmiştir. Aynı şekilde Said Nursî hürriyet-i fikir ve hürriyet-i vicdan düsturunu en geniş mânâsıyla tatbik edecek olan rejimin demokratik cumhuriyet olduğunu dile getirmiştir.⁽¹⁷⁾

Said Nursî aynı zamanda Divan-ı Harbi Örfi eserinde o dönem gerilemekte olan Osmanlı Devleti'nin önemli bir eksiğinin ifade hürriyeti olduğuna dikkat çekerken, hürriyeti bereketli bir yağmura benzetmekte ve ancak bu yağmur sonucu farklı kesimlerden münevverlerin yani aydınların fikirleri ortaya çıkacak ve toplumlar bunların meyvelerinden faydalanıp

14 Council of the European Union, EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline, <https://www.consilium.europa.eu/media/28348/142549.pdf>.
15 Said Nursî, Divan-ı Harbi Örfi, <http://www.erisale.com/#content.tr.15.429>.
16 Said Nursî, Şualar, On Dördüncü Şua, <http://www.erisale.com/#content.tr.4.453>.
17 Said Nursî, Emirdağ Lahikası, 89.mektup, <http://www.erisale.com/#content.tr.10.519>.

yükselecek demektir.⁽¹⁸⁾ İfade özgürlüğünün saygı gördüğü ve bu doğrultuda çoğulcu olan bir toplum, fikirlerin, yaklaşımların ve eleştirilerin çeşitliliği ile birlikte problemleri çözme kabiliyeti kuvvetli ve yenilikçi olma yolunda ilerleyecektir.

Nitekim Avrupa Birliği böyle bir yaklaşımın sonucu ortaya çıkmış bir yapıdır. Yüzyıllarca güç ve ideoloji kavgaları sonucu barış yüzü göremeyen Avrupa kıtası günümüzde demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin etrafında ekonomik ve sosyal bir dayanışma içinde uzun süreli bir barış tesis etmiş ve üyelerinin ayrı ayrı kuvvetlerinin toplamından daha kuvvetli bir yapı ortaya koymuştur. Yıllar önce Said Nursî'nin ve günümüzde burada bahsi geçen kurumların ve metinlerin de dile getirdiği üzere böyle bir yapı ancak ifade ve vicdan özgürlüğüne saygı duyulan bir ortamda kurulabilir.

İfade özgürlüğünün temini, toplumsal barışın sağlanması için atılması gereken önemli bir adımdır. Sosyal sınıf, din, kültür, cinsiyet, ırk ve benzeri sebeplerden ötürü fikirleri ve ifade hürriyetleri kısıtlanmış gruplar, tarih boyunca, farklı zamanlarda, yaşadıkları toplumun düzenine kaçınılmaz olarak başkaldırmış ve zaman zaman şiddet olaylarına dönüşen vakalar kendini göstermiştir. Çarlık Rusyasında ve Fransız İhtilalinde yaşanan kanlı sınıflar çatışması, Arap baharı, ABD'de yaşanan sivil hak hareketleri, 1912 ve 1914 arası İngiltere'de kadın hakları savunucularının bombalı saldırıları gibi daha birçok hareketin birincil sebeplerinden biri fikirleri ve ifade özgürlükleri baskılanmış grupların uzun yıllar biriken öfke ve huzursuzluğudur. Demokratik ve insan haklarına saygılı bir toplumda bunun önüne geçilmeye çalışılmalı ve toplumun her kesimine, şimdileri ve geleceklere için özgür bir şekilde kendilerini ifade fırsatı tanınmalıdır. Bu doğrultuda Birleşmiş Milletlerin hazırladığı özel raporlarda⁽¹⁹⁾ ve Avrupa Konseyi'nin çeşitli yayınlarında⁽²⁰⁾ toplumsal barışın korunması için ve çatışma alanlarındaki gerginliklerin azaltılabilmesi için ifade özgürlüğünün temin edilmesinin şart olduğu dile getirilmektedir.

Said Nursî düşüncelere yapılan baskıyı zulüm olarak nitelendirir ve “Zulüm devam etmez, küfür ise devam eder.” diyerek yapılan baskılar ne kadar ağır olursa olsun bu baskının kırılıp düşüncelerin özgür bir şekilde ifade edilmesini kaçınılmaz görür.⁽²¹⁾ Said Nursî bu süreçlerde yaşanan despotik yaklaşımları eleştirmiş ve “maddi tazyiklerin ehl-i meslek ve fikre galebe etmediği gibi, daha ziyade nifak ve tefrika verdiğini” dile getirmiştir.⁽²²⁾ Said Nursî zararlı bulduğu fikirlerin de baskılanmasını desteklememekte ve bu fikirleri baskılanmanın aksine, özgür bir ortamda, zararlı fikirlerle faydalı fikirlerin toplumlarda karşı karşıya getirilmesi, bunlar üzerine konuşulması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre hürriyet-i fikir ve serbestiyet-i vicdanın olduğu bir toplumda düşünceler tüm topluma açık bir şekilde sergilenmiş olacaktır

Said Nursî düşüncelere yapılan baskıyı zulüm olarak nitelendirir ve “Zulüm devam etmez, küfür ise devam eder.” diyerek yapılan baskılar ne kadar ağır olursa olsun bu baskının kırılıp düşüncelerin özgür bir şekilde ifade edilmesini kaçınılmaz görür.

18 Said Nursî, Divan-ı Harbi Örfi, <http://www.erisale.com/#content.tr.15.423>.

19 OHCHR, Freedom of expression vital for peace in conflict-afflicted South Sudan - UN report, <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22687&LangID=E>.

20 Council of Europe, Protecting The Right To Freedom Of Expression Under The European Convention On Human Rights: A Legal Handbook for Practitioners, <https://rm.coe.int/handbook-freedom-of-expression-eng/1680732814>.

21 Said Nursî, Divan-ı Harbi Örfi, <http://www.erisale.com/#content.tr.15.403>

22 a.g.e.

Demokrasinin
işlemesi için
seçmenlerin
ülke ve dünya
gündeminden
haberdar olması
gerektiği aşikârdır
ve bu kurumlar
bunu sağlamak
için çalışmaktadır.

ve hatta çoğunluğun kabul etmediği veya ülke idaresini eleştiren fikirler dahi, şiddet olaylarına ve bireylerin hak ve özgürlüklerinin ihlaline sebebiyet vermedikçe kamunun tacizine maruz bırakılamayacaktır.⁽²³⁾

Said Nursî ve Basın

Basın, sivil toplum örgütleri ve akademik camia bir ülkede resmi organların gözünden kaçan veya gizlemeye çalıştığı problemleri ortaya çıkarmak ve bunlar hakkında toplumu bilgilendirmek anlamında çok önemli işlev sahiptir. Demokrasinin işlemesi için seçmenlerin ülke ve dünya gündeminden haberdar olması gerektiği aşikârdır ve bu kurumlar bunu sağlamak için çalışmaktadır. Farklı kesimlerin kurduğu gazeteler, dergiler ve örgütler gibi araçlar sayesinde de toplumsal sorunların farklı mercelerde incelenme imkânı bulunacaktır. Günümüzde maalesef dünyanın birçok bölgesinde gazeteciler, akademisyenler ve STÖ'ler kendi güvenliklerini riske atmayı göze almak zorunda kalarak hak ihlalleri ve önemli toplumsal problemler hakkında insanları bilgilendirmeye çalışmaktadır.

Said Nursî hayatının hatırı sayılır bir süresinde çeşitli gazeteler için yazılar yazmış ve dikkatini Osmanlı'nın son döneminde yaşanan hürriyet tartışmalarına çevirmiştir. Ona göre gazete yazarlarının ve aydın kesimlerin halkı bilgilendirmek, şiddet olaylarından uzak tutmak ve gerektiğinde idarecileri eleştirmek gibi önemli görevleri vardır ve yazarlığı süresince bu hususlara dikkat ederek görevini yerine getirmiştir.⁽²⁴⁾ AB Temel Haklar Bildirisinin belirttiği üzere basında plüralizmin yani çoğulculuğun sağlanması son derece önemli bir husustur. Bunu yaşadığı dönemde idrak etmiş olan Said Nursî, coğrafyamızda Türkçe'nin yanı sıra Kürtçe yayın yapan gazetelerin de gerekli olduğunu dile getirmiştir.⁽²⁵⁾

İfade Özgürlüğünün Kısıtlanmasının Meşruluğu

Ceza hukukunda temel ilkelerden biri olan "eylemsiz suç olmaz" ilkesi ifade özgürlüğü açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere ifade özgürlüğünün kanunla kısıtlanması mümkündür. AİHS 10. maddesi de buna izin vermekte ve kısıtlamayı meşru kılabilecek gerekçeleri saymaktadır. Bu gerekçeler arasında kamu düzeni, ulusal güvenlik, ahlakın korunması gibi tanımları tartışmaya açık kavramlar yer almaktadır ve bu sebeple AİHM bu kısıtlamaların meşruluğunu yakından incelemektedir.⁽²⁶⁾ Son yıllarda maalesef birçok gazeteci ve akademisyen yayınları sebebiyle kamu düzenini bozma, halkı kin ve düşmanlığa sürükleme, ülke bütünlüğünü bozma gibi suçlardan yargılanmakta ve hüküm giymektedir. AİHM'e yapılan bireysel başvuruların sonucunda bu suçlarla itham edilen sanıklar hakkında toplanan delillerin somut gerekçelerden uzak, farazi ve ihtimaller üzerine bina edilmiş olduğu görülmekte ve 10. madde nin ihlali kararları verilmektedir.⁽²⁷⁾ Mahkemeye göre şiddet içeren eylemlere veya kanlı intikama başvurmayı savunmadıkça, destekçilerinin amaçları

23 Said Nursî, Kastamonu Lahikası, <http://www.erisale.com/#content.tr.9.326>

24 Eski Said Eserleri (Nutuk), 2009, s. 187-188.

25 Sorularla Said Nursî, Bediüzzaman'ın gazete çıkarma teşebbüsü, erişim tarihi: 21.03.2022, <https://www.sorularlasaidnursi.com/bediuzzamanin-gazete-cikarma-tesebbusu/>.

26 AİHM, Glor v. İsviçre, 13444/04, 30 Nisan 2009, p.94.

27 AİHM, Ahmet Hüsrev Altan v. Türkiye, 13252/17, 13 Nisan 2021.

doğrultusunda terör suçlarının işlenmesini haklı çıkarmadıkça veya belirli kişilere karşı derin ve mantıksız bir nefret ifade ederek şiddeti teşvik etme olasılığı yüksek olarak yorumlanmadıkça ifade özgürlüğüne kısıtlama yapılmamalıdır.⁽²⁸⁾ Madde 10/2'de belirtilen amaçlar yani toprak bütünlüğünün ve ulusal güvenliğin korunması ve kargaşanın veya suçun önlenmesi temelinde bile bu kural geçerlidir.

Said Nursî de yazdıklarının kamu düzenini bozma ihtimali iddiasıyla idamla yargılanmış ve bu süreçte hapse atılmıştır. Yargılama sonucunda yazılarının siyasi bir saik gütmeye ve kamu düzenini bozma suçunun gerçekleşmediği ortaya çıkmıştır. Bu süreci tutuklu geçiren Said Nursî aynı mahkemece bir ayetin tefsiri niteliğindeki bir eseri sebebiyle 11 ay hapse mahkûm edilmiştir. İhtimaller üzerine suç bina etmenin hukuksuzluğuna dikkat çeken Said Nursî mahkemeye yaptığı savunmada şu sözleri dile getirmiştir: “İmkanat (olabilirlikler) başkadır, vukuat (olaylar) başkadır. Her bir fert, çok adamları öldürebilmesi mümkündür. Bu imkân-ı katil (öldürebilme ihtimali) cihetiyle mahkemeye verilir mi? Her bir kibrit bir hane-yi yakması mümkündür. Bu yangın imkânıyla kibritler imha edilir mi?”⁽²⁹⁾

Günümüzde gazetecilerin ve akademisyenlerin de benzer şekilde, farazi gerekçeler gösterilerek tutuklu yargılandığı ve zaman zaman da hüküm giydiği görülmektedir. Bunun hukuksuzluğunu AİHM'nin bu konuda verdiği kararlar zaten ortaya koymaktadır ancak ifade özgürlüğünün bu tarz tehditler altında olmasının doğurduğu önemli tehlikelerden biri de bunun toplumsal huzura etkisidir. Gazetecilerin, akademisyenlerin hatta internette yorum yazan insanların kamu otoritelerinden gördüğü baskı toplumlarda korku ve huzursuzluğa yol açmakta ve bunun sonucunda konuşmaya korkan topluluklar ortaya çıkmaktadır.

Demokratik bir toplumun aynı zamanda “konuşmayan” bir toplum olması kabul edilemez. Fikirlerin ve eleştirilerin baskılandığı bir toplumun kalkınması mümkün olamayacağı gibi bu süreçte toplumsal düzenin bozulması hatta şiddet olaylarının yaygınlaşması da muhtemeldir. Said Nursî baskının hiçbir zaman fikirlere karşı galip gelemeyeceğini ve baskıda ısrarcı olmanın yalnızca toplumda huzursuzluk ve karışıklığa yol açacağını dile getirmiştir.⁽³⁰⁾

İfade Özgürlüğü ve Ayrımcılık Yasağı

Bu makalede incelediğimiz uluslararası insan hakları belgelerinde, o belgelerde belirtilen hakların uygulanmasında “ayrımcılık yasağı” maddeleri bulunmaktadır.⁽³¹⁾ Bu demek oluyor ki bu belgeleri imzalayan ve iç hukukuna aktaran devletler bu belgede yer alan hak ve özgürlükleri cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlamalıdır. Bu korumadan faydalanan haklardan biri de elbette ifade ve vicdan özgürlüğüdür.

Said Nursî de hayatının bütün dönemlerinde hürriyetlerin ayırım gözetilmeksizin uygulanması gerektiğini savunmuştur. Osmanlı Devleti'nin son

“İmkanat
(olabilirlikler)
başkadır, vukuat
(olaylar) başkadır.
Her bir fert,
çok adamları
öldürebilmesi
mümkündür.
Bu imkân-ı katil
(öldürebilme
ihtimali) cihetiyle
mahkemeye
verilir mi? Her
bir kibrit bir
haneyi yakması
mümkündür. Bu
yangın imkânıyla
kibritler imha
edilir mi?”

28 AİHM, Şener v. Türkiye, 38270/11, 8 Temmuz 2014.

29 Said Nursî, Eskişehir Müdafası, <http://www.erisale.com/#content.tr.14.273>.

30 Said Nursî, Divan-ı Harbi Örfi, <http://www.erisale.com/#content.tr.15.403>

31 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Madde 14; Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Madde 2; Avrupa Birliği İnsan Hakları Bildirisi Madde 20,21,22,23.

*“Fikir ve söz
hürriyeti verilse,
sonra da muaheze
olunsa acaba
biçare milleti ateşe
atmak için bir
plan olmaz mı?
Böyle olmasa idi
başka bahaneyle
mevki-i tatbika
konulacağı hayale
gelmez mi idi?”*

dönemlerinde, özellikle milliyetçilik akımlarının popülerleşmesi üzerine, azınlık hakları üzerine tartışmalar artmıştı. O dönemde Doğu Anadolu’da kendisine Rumlar ve Ermeniler gibi azınlıklara karşı bu konuda nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiği sorulduğunda Said Nursî (mealen): “Onların hürriyeti, onlara zulmetmemek ve rahat bırakmaktır. Bu ise şer’idir. Azınlıklar, özellikle Yahudiler ve Hıristiyanlar, tarih boyunca muhalif oldukları halde, kendilerine ilişilmemiş, özgürlükleri kısıtlanmamıştır”⁽³²⁾ cevabını vermiştir. Said Nursî, halifelîği zamanında Hz. Ömer’in bir Hıristiyan ile mahkemede eşit şartlarda sorgulanışını örnek olarak verir. Ona göre; bir Hıristiyan’a, üstelik Müslümanların dinlerine, sistemlerine ve kanunlarına muhalif iken, mahkemede eşit davranılması, İslam dininde azınlıkların hak ve özgürlüğüne ne denli önem verildiğinin kanıtı olduğu gibi, aynı zamanda mahkemelerin tarafsız kalması ve hiçbir ideolojiye alet olmaması gerektiğini de göstermektedir.

İfade özgürlüğünün ihlal edildiği tarihî dönemler incelendiğinde, toplumlarda yalnızca devletlerin kendine yakın gördüğü kesimler için ifade özgürlüğünün saygı gördüğü ve diğer kesimler için aynı şartların sağlanmadığı sık sık görülmüştür. Günümüzde de demokratik toplumun ilkeleri ve gereklilikleri göz ardı edilerek siyasi amaçlarla hak ihlalleri söz konusu olmaktadır. Said Nursî de yaşadığı dönemlerde bu tarz muameleler maruz kalmış ve ifade ve fikir özgürlüğünün ihlal edildiğini ve bu hakkın yalnızca devletin kendine yakın gördüğü fikir veya ideolojilere değil, bunlarla çelişen veya karşı olanlara da tanınması gerektiğini dile getirmiştir. Said Nursî devletlerin ifade özgürlüğünü yasalarında koruyup uygulamada bunun aksine hareket etmesiyle ilgili olarak Divan-ı Harbi Örfî eserinde şu sözleri dile getirmiştir: “Fikir ve söz hürriyeti verilse, sonra da muaheze olunsa acaba biçare milleti ateşe atmak için bir plan olmaz mı? Böyle olmasa idi başka bahaneyle mevki-i tatbika konulacağı hayale gelmez mi idi?”⁽³³⁾

Devletlerin ideoloji ve fikirler arasında taraf tutması bağlamında Yarıgtay Onursal Başkanı Sami Selçuk demiştir ki: “Devlet, her türlü düşünce ve inancın tartışılmasını ve örgütlenmesini sağlayan bir barış tekniğinin hem kendisi, hem bekçisidir. En önemlisi de şudur: Devletin resmi görüşü olmaz, olamaz. Görüşler ve inançlar karşısında yansızdır. Eğer devletin resmi bir görüşü olursa, yansızlığını yitirmekle kalmaz, daha işin başında öbür görüşleri mahkûm etmiş olur.”⁽³⁴⁾ Devlet resmi olarak bir ideolojiyi benimserse ve böylelikle onu tüm fikirlerin üzerine koyarsa, devletin diğer tüm fikirleri kendi ideolojisiyle uyuma bağlamında değerlendirmesi sonucu doğacaktır. Oysaki demokratik değerlerin ve insan haklarının merkeze oturtulduğu bir toplumda böyle bir denetleme mekanizması kabul edilemez. Aksine demokrasilerde bireyler ve onların kurdukları sivil toplum örgütleri devletleri temel haklar merceğinde denetler.

Sonuç

Çağımızın insan hakları belgelerinde ifade özgürlüğüne bu denli önem verilmesi ve AB, BM ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşların

32 Said Nursî, Kastamonu Lahikası, <http://www.erisale.com/#content.tr.9.326>

33 Said Nursî, Divan-ı Harbi Örfî, <http://www.erisale.com/#content.tr.15.404>

34 Selçuk, Sami, (1998), “Düşün Özgürlüğü”, Düşünce Özgürlüğü, 3. Baskı, HFSA Yayınları, İstanbul, s. 293-314.

demokratik bir toplumda ifade özgürlüğünü olmazsa olmaz bir şart olarak kabul etmelerinin sebebi tarihsel olarak “devlet-birey” ilişkilerinin düzenlenmesi ve bireylerin devletin kudreti altında ezilmemesi için verilen mücadelede ifade özgürlüğünün oynadığı roldür. Tarihte Batı ve Doğu dünyasından birçok düşünür, âlim veya bilim adamının da dönemlerinde hayatlarını ve özgürlüklerini riske atarak ifade özgürlüğünü savundukları görülmektedir.

Makalemizde incelediğimiz Said Nursî de hayatının farklı dönemlerinde ifade özgürlüğüne dikkat çekmiş ve modern insan hakları hukukunda artık teamüle dönüşmüş olan kuralları 1900’lerin başlarından itibaren önce gençliğinde gazete yazılarında ve sonra da eserlerinde ve mahkeme savunmalarında dile getirmiştir. Makalemizde de ortaya koyduğumuz üzere, İslamî geleneği yenileyen bir müceddid olarak ifade özgürlüğünün toplumun tüm kesimlerine tanınması gerektiğini savunan Said Nursî bu bağlamda devletin de tarafsız olması gerektiğini dile getirmiştir. Ona göre bir fikre karşı gelmek isteniyorsa bunun yolu baskı değil istişare ve diyalog ile karşı fikirleri ortaya koymaktır. Bu bağlamda azınlıkların ifade özgürlüğünün korunması gerektiğini savunan Said Nursî buna delil olarak Hz. Muhammed (asm) döneminde ve ardından Hz. Ali ve Hz. Ömer’in halifelikleri dönemlerinde azınlıkların hürriyetlerinin korunmasına işaret etmiştir.

AİHM kararlarıyla günümüzde genel kabul gördüğü üzere ve yaşantısı boyunca Said Nursî’ye göre kamu düzenini bozan, şiddete teşvik eden fikirler ifade özgürlüğü kapsamında korunamaz ancak bu değerlendirme yapılırken delilsiz ve ihtimale dayalı yaklaşımlar kabul edilemez. Devleti sert dille eleştiren veya toplumun bazı kesimlerince şoke edici olarak kabul edilen fikirlerin ifadesinin özgürlüğü de sağlanmalı, devlet fikirler arasında taraf tutmamalıdır. Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve BM İnsan Hakları Komitesi gibi uluslararası kuruluşların da dile getirdiği gibi, Said Nursî de ifade özgürlüğünün en sağlam şekilde temininin ancak demokrasi ile mümkün olduğunu mahkeme savunmalarında ifade etmiştir. Osmanlı’nın son döneminde birçok gazetede yazılar yazan ve o dönemin yönetimini ve gelişmelerini inceleyip gerekli gördüğünde de eleştiren Said Nursî ülkelerin âlimlerinin halka ve hatta devlet yöneticilerine yol gösterici olma görevleri olduğunu dile getirmiştir ve farklı kesimlerden gelecek bakış açılarının bereketli yağmurlar misali toplumu geliştireceğini ifade etmiştir. Günümüzde demokrasinin şartlarından biri kabul edilen basın özgürlüğünün de en önemli işlevlerinden biri toplumu aydınlatmak ve farklı kesimlerden yazarlar ve gazetecilerin toplumda fikir çeşitliliğini sağlamasıdır. AİHM bu bağlamda basın için toplumun “bekçi köpeği” benzetmesi yapmaktadır.

Günümüzde, farklı fikir ve yaklaşımların en verimli şekilde ortaya koyulduğu sivil oluşumlar olan siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin, dinî cemaatlerin ve meslekî örgütlerin kapatılmasının sık sık konuşulduğu, gazetecilerin keyfi gerekçelerle tutuklanıp yargılandığı zamanlardan geçiyoruz. İfade özgürlüğünün evrenselliği sözde kabul edilse de ülkemizde ve dünyanın birçok yerinde henüz tam idrak edilememiş durumdadır. Makalemizde Said Nursî’nin ifade özgürlüğüne yaklaşımını inceledik. O, henüz günümüz insan hakları belgelerinin temellerinin yeni atıldığı dönemlerde, coğrafyamızda hürriyet tartışmalarının en alevli olduğu geçiş dönemlerinde,

Azınlıkların ifade özgürlüğünün korunması gerektiğini savunan Said Nursî buna delil olarak Hz. Muhammed (asm) döneminde ve ardından Hz. Ali ve Hz. Ömer’in halifelikleri dönemlerinde azınlıkların hürriyetlerinin korunmasına işaret etmiştir.

ifade özgürlüğünü evrensel bir hak olarak görmüş ve çoğulcu, toleranslı, demokratik ve özgür bir toplumun temel taşlarından kabul etmiştir. Ülkemizde ifade özgürlüğünün idraki için Said Nursi'nin bu konudaki görüşlerinin incelenmesi yalnızca İslami kesimler için değil, aynı zamanda kendini demokrat olarak tanımlayan herkes için son derece faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Britannica, The Athenian ideal of free speech of Socrates, <https://www.britannica.com/biography/Socrates/additional-info#history>.
- Council of Europe, Protecting The Right To Freedom Of Expression Under The European Convention On Human Rights: A Legal Handbook for Practitioners, <https://rm.coe.int/handbook-freedom-of-expression-eng/1680732814>.
- Council of the European Union, EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline, <https://www.consilium.europa.eu/media/28348/142549.pdf>.
- OHCHR, Freedom of expression vital for peace in conflict-afflicted South Sudan – UN report, <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22687&LangID=E>.
- Said Nursi, Divan-ı Harbi Örfi, <http://www.erisale.com/#content.tr.15.404>.
- Said Nursi, Eskişehir Müdafaası, <http://www.erisale.com/#content.tr.14.273>.
- Said Nursi, Kastamonu Lahikası, <http://www.erisale.com/#content.tr.9.326>.
- Said Nursi, Şualar, <http://www.erisale.com/#content.tr.4.453>.
- Selçuk, Sami, (1998), “Düşün Özgürlüğü”, Düşünce Özgürlüğü, 3. Baskı, HFSA Yayınları, İstanbul.
- Sorularla Said Nursi, Bediüzzaman'ın gazete çıkarma teşebbüsü, erişim tarihi: 21.03.2022, <https://www.sorularlasaidnursi.com/bediuzzamanin-gazete-cikarma-tesebbusu/>.
- UNHRC, CCPR General comment No. 34 Article 19: Freedoms of opinion and expression, 12 Eylül 2011, CCPR/C/GC/34, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>.
- AİHM Kararları
- AİHM, Ahmet Hüsrev Altan v. Türkiye, 13252/17, 13 Nisan 2021.
- AİHM, Fuentes Bobo v. İspanya, 39293/98, 29 Şubat 2000.
- AİHM, Glor v. İsviçre, 13444/04, 30 Nisan 2009.
- AİHM, Handyside v. Birleşik Krallık, 5493/72, 7 Aralık 1976.
- AİHM, Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve Diğerleri v. Bosna Hersek, 17224/11, 27 Haziran 2017.
- AİHM, Pedersen ve Baadsgaard v. Danimarka, 49017/99, 17 Aralık 2004.
- AİHM, Stoll v. İsviçre, 69698/01, 10 Aralık 2007.
- AİHM, Şener v. Türkiye, 38270/11, 8 Temmuz 2014.